

Chrześcijańska Akademia Teologiczna
Wpłynęło dn. 2023-11-06
Nr 413/2023
Zał. ....

Warszawa, dn. 27 października 2023 r.

Dr hab. Anna Kuśmirek, prof. uczelni
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie
Wydział Teologiczny

RECENZJA

pracy doktorskiej mgr. Jonasza Oświecińskiego

pt. „Rozdział szósty Księgi Izajasza w perspektywie teologicznej midraszu

Jalkut Szimoni”

Promotor dr hab. Andrzej Kluczyński, prof. ChAT

Warszawa 2023

1. Ocena doboru problematyki badawczej i tematu rozprawy

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska dotyczy mało znanego średniowiecznego midraszu „Jalkut Szimoni”, który jest zbiorem rabinicznych interpretacji całej Biblii hebrajskiej.

Recenzowana praca ma charakter analityczny. Z perspektywy poznawczej podjęte badania stanowią ważny krok nie tylko udostępnieniu polskiego tłumaczenia Jalkut Szimoni do Iz 6, lecz także wprowadza w żydowski komentarz średniowieczny, analizując jego język i treść. Przedmiotem badań w odniesieniu do tego rodzaju literatury jest wskazanie kryteriów wyboru interpretacji oraz to, czy dzieło zostało pomyślane jako kompleksowe opracowanie referencyjne dotyczące kwestii egzegetycznych, powiązania interpretacji biblijnej w Talmudzie i midraszu, czy też reformy rabinicznej tradycji interpretacji.

Niniejsza rozprawa wpisuje się w ten nurt badań. Autor skoncentrował się na analizie przekazanej przez midrasz Jalkut Szimoni interpretacji powołania proroka opisanego w szóstym rozdziale Księgi Izajasza. Tak zdefiniowany problem badawczy jest wyzwaniem z uwagi na złożoną strukturę midraszu typu jalkut. Słusznie ograniczono przedmiot badania do jednego ze znaczących tekstów Księgi Izajasza, co pozwoliło skupić się na dokładnej analizie wybranej perykopy i jej interpretacji w omawianym komentarzu. Autor przyjmuje hipotezę, że Jalkut Szimoni jest zbiorem wcześniejszych tradycji interpretacyjnych do Iz 6,1-13. W celu zweryfikowania tej hipotezy stawia pytania o metody interpretacyjne użyte w Jalkut Szimoni w odniesieniu do Iz 6, a także o kwestię interpretacji teodycei w Iz 6,1-13 w Jalkut Szimoni czy istotę powołania proroka według midraszu. Ponadto podejmuje się wskazania podobieństw i

różnic w odniesieniu do interpretacji tekstu biblijnego w midraszu i we współczesnych opracowaniach. Prezentuje też główne elementy teologii midraszu. Wszystko to znalazło odzwierciedlenie w koncepcji i tytule pracy doktorskiej oraz w jej strukturze. W tym kontekście wybór tematu rozprawy oraz problematyki badawczej należy uznać za zasadny i ważny.

Temat (tytuł) rozprawy doktorskiej został sformułowany jednoznacznie, w sposób zrozumiały, z jednoczesnym zasygnalizowaniem podjętego problemu badawczego. Zainteresowanie taką problematyką i uczynienie jej przedmiotem pracy doktorskiej to ambitne wyzwanie, które znajomości nie tylko literatury biblijnej i judaistycznej a także metodologii, dobrej znajomości języka hebrajskiego i aramejskiego. Dobór problematyki i tematu rozprawy zmniejszają lukę w badaniach naukowych nad tekstami źródłowymi, które stanowią żydowskie świadectwa egzegezy biblijnej.

2. Ocena celów i hipotez badawczych

W pracy przyjęto jeden cel główny oraz postawiono jedną hipotezę badawczą. Celem głównym rozprawy było „... zweryfikowanie, że midrasz korzystając z wielu wcześniejszych tradycji interpretacyjnych – próbuje harmonizować treść szóstego rozdziału Księgi Izajasza z całością przesłania księgi, postrzegając tekst biblijny w kontekście zbawienia narodu” (s. 11). Hipotezę doprecyzowano przez postawienie 5 pytań badawczych. Cel i hipoteza główna oraz postawione pytania badawcze zostały sformułowane w sposób jasny i zrozumiały. Są ściśle powiązane z tytułem rozprawy i określają zakres realizowanych kolejno etapów badań. Ułatwia to dokonanie oceny, czy poczynione założenia zostały w pracy zrealizowane. Reasumując, rozprawę dokorską od strony postawionych celów, hipotez i pytań badawczych oceniam pozytywnie.

3. Ocena układu i treści pracy

Doktorant przedstawia wyniki swoich badań i analiz na 203 stronach maszynopisu, gdzie część zasadnicza rozprawy zajmuje 168 stron, a na pozostałe strony zajmuje załącznik.

Praca składa się z wykazu skrótów (s. 5-9), wstępu (s. 10-17), czterech rozdziałów, zakończenia (s. 163-168), bibliografii (s. 160-181), streszczenia w języku polskim (s. 182-185), summary (s. 186-189) oraz ilustracji, przedstawiających przede wszystkim fragmenty różnych wydań midraszu (s. 190-203). Przyjęty układ pracy można uznać za prawidłowy, ale nie optymalny, z uwagi na brak podsumowania.

Rozdział trzeci i czwarty zawierają najważniejszą część, w której zawarto wyniki procesu weryfikacji hipotezy badawczej wraz z materiałem porównawczym w odniesieniu do tekstu biblijnego Iz 6,1-13.

We wstępie (s. 10-17) postawiono – wynikające z celu badawczego pracy – główne pytania badawcze oraz syntetycznie scharakteryzowano metodę i strukturę pracy. Celem badania głównego jest zweryfikowanie hipotezy oraz znalezienie odpowiedzi na postawione pytania badawcze.

Rozdział pierwszy – „Egzegeza i teologia szóstego rozdziału Księgi Izajasza”, który liczy 42 strony (s. 18-59) zawiera analizę tekstu biblijnego Iz 6. W rozdziale tym Doktorant przedstawił główne zagadnienia dotyczące problematyki tekstu biblijnego, korzystając przy tym z metody historyczno-krytycznej. Poszczególne paragrafy odzwierciedlają kolejne etapy tej metody: tłumaczenie Iz 6,1-13, krytyka tekstu, krytyka literacka, krytyka formy (w pracy: morfokrytyka), historia tradycji, historia redakcji oraz interpretacja teologiczna. Pozwala to na dotarcie do pierwotnego znaczenia Iz 6.

Istotnym elementem tej części pracy jest podana analiza hebrajskiego słownictwa w odniesieniu do poszczególnych paragrafów (logiczne i uzasadnione) przedstawienie poszczególnych zagadnień, wraz z bardzo opisem bibliograficznym adekwatnych współczesnych komentarzy do Księgi Izajasza.

Rozdział drugi – „Wprowadzenie do midraszu Jalkut Szimoni” liczy 29 stron (s. 60-88). Można wyróżnić w nim dwie części, które mają charakter wprowadzający w problematykę midraszu. W części pierwszej została przedstawiona ogólna definicja midraszu, a następnie ukazana geneza tego typu literatury. Następnie został omówiony specyficzny rodzaj midraszu jakim jest jalkut. Zwrócono też uwagę na znaczenie tych średniowiecznych komentarzy biblijnych dla żydowskiej tradycji interpretacyjnej. Część druga tego rozdziału została poświęcona zagadnieniom filologicznym. Zostały tu przedstawione: struktura Jalkut Szimoni, remazim, język i styl tego komentarza, a także historia badań nad hebrajskim językiem misznaickim oraz jego rozwojem i cechami. Krótki paragraf dotyczy języka aramejskiego i wokalizacji Gemary. Rozdział ten ma charakter syntetyczny, stanowi wprowadzenie do właściwej problematyki rozprawy.

Rozdział trzeci – „Jalkut Szimoni do rozdziału szóstego Księgi Izajasza”, najdłuższy, liczy 50 stron (s. 89-144). Przedstawia on kolejno informacje na temat źródeł wykorzystanych w midraszu Jalkut Szimoni Iz 6, to jest: Misznę, midrasz Jelamdenu, Pirke de-Rabbi Eliezer, Agadot Szmuel, Pesikta Rabbati, Tanna Dewej Elijahu, Wajikra Rabba, a także fragmenty biblijne, które występują w tym komentarzu. Następnie zostało zaprezentowane autorskie

tłumaczenie Jalkut Szimoni Iz 6 wraz z jego komentarzem. Kolejno analizie poddano formuły używane w tekście midraszu oraz wykorzystane w nim metody. Wśród których można wskazać przypowieść. W tej części porównano też wersje tekstowe trzech przypowieści z Jalkut Szimoni i Wajkra Rabba, a także Tanna Dwej Elijahu. Wskazano także na użycie innych technik interpretacyjnych takich jak dublet midraszowy, współwystępowanie tekstów, gematrii oraz dopowiedzeń jako uzupełnień narracyjnych. Rozdział ten kończy paragraf poświęcony metodom interpretacyjnym wykorzystywanym w midraszu w zestawieniu z metodą historyczno-krytyczną, które stały się punktem wyjścia do rozważań nad znaczeniem teologicznym Iz 6.

Rozdział czwarty – „Teologia midraszu Jalkut Szimoni do szóstego rozdziału Księgi Izajasza”, który liczy tylko 18 stron (s. 145-162). Rozdział ma charakter syntetyczny i stanowi prezentację teologicznego przesłania midraszu Jalkut Szimoni, zawiera zebranie wniosków które powstałe na kolejnych etapach pracy. W treści zwrócono uwagę na to, że tekst biblijny wyjaśnieniem praktyk liturgicznych. Podkreślono, że cechą charakterystyczną tego midraszu jest intertekstualność wykazująca harmonizację Iz 6 z całością Księgi Izajasza. Ważnym elementem w tekście biblijnym powtórzenie trzykrotnego słowa „święty... (קדוש)”, a zatem zagadnienie „świętości”, któremu w midraszu poświęcono wiele miejsca, w odniesieniu do świętości narodu Izraela. Podjęto też kwestię rozwinięcia misji Izajasza i jej znaczenia oraz relacji, jaka zachodzi między prorokiem jako jednostką a zbiorowością, to jest narodem. Interesujący jest ostatni, krótki paragraf poświęcony teologii midraszu w zestawieniu ze współczesną interpretacją Iz 6.

W zasadniczej części rozprawy (rozdziały trzeci i czwarty) Doktorant przeprowadza syntetyczną analizę, w której łączy nową wiedzę (określoną na podstawie badań własnych) z ugruntowaną, opisaną w literaturze przedmiotu i przywołaną w podbudowie teoretycznej pracy. Przeprowadzona dyskusja jest metodycznie poprawna.

Zakończenie, które liczy 6 stron (s. 163-168), stanowi podsumowanie kolejnych rozdziałów pracy.

Reasumując, układ pracy należy uznać za poprawny. Odzwierciedla podjętą problematykę badawczą, pozwala odpowiedzieć na określony cel i postawione pytania badawcze. W przyjętym rozumowaniu sekwencja prezentowanych treści jest przejrzysta i właściwa.

4. Ocena merytoryczna pracy

Całość postępowania badawczego i osiągnięte rezultaty oceniam jako podstawę do nadania mgr. Jonaszowi Oświecińskiemu stopnia doktora nauk teologicznych w dyscyplinie nauki teologiczne. Uznaję podejście Doktoranta do badanej problematyki w perspektywie aktualnej wiedzy za prawidłowe i odpowiadające regułom pracy naukowej.

Doktorant, przedstawiając kolejne zagadnienia, nawiązał do dotychczasowego dorobku badań nad tekstem biblijnym i midraszami i potrafił odpowiednio posiłkować się nim podczas własnej pracy badawczej. Doktorant wykazuje także dobrą znajomość języka hebrajskiego i aramejskiego. Oryginalność rozprawy przejawia się w kompleksowym podejściu do poznawania źródeł egzegezy judaistycznej w zestawieniu ich ze współczesną egzegezą. Dotyczy to zagadnień, które w dalszym ciągu wymagają rozpoznania. Cel główny został zrealizowany, a hipoteza potwierdzona. Najważniejszym osiągnięciem naukowym w recenzowanej pracy jest zidentyfikowanie kluczowych źródeł oraz opracowanie problematyki teologicznej midraszu, a także porównanie przesłania tekstu biblijnego Iz 6,1-13 i Jalkut Szimoni w odniesieniu do tego fragmentu. Przedstawiona rozprawa wpisuje w nurt badań, które na nowo odkrywają wartość midraszu. Wnioski wynikające z przeprowadzonych przez Doktoranta badań mogą okazać się interesujące i pouczające także dla osób interesujących się egzegetyczną tradycją żydowską.

5. Ocena formalna pracy

Należy stwierdzić, że Doktorant swobodnie i poprawnie posługuje się współczesnym językiem polskim i terminologią naukową w przedmiotowym zakresie. Rozprawa napisana jest zrozumiałym językiem. W rozważaniach zachowany jest logiczny ciąg wywodów. Jakość zamieszczonych w pracy tabel nie nasuwa żadnych uwag krytycznych. Doktorant nie ustrzegł się jednak pewnych uchybień, do których zaliczam:

1. W spisie treści nie uwzględniono wykazu skrótów oraz zakończenia.
2. W wykazie skrótów podano pełną listę ksiąg biblijnych według kanonu katolickiego. Właściwie pomija się je w tego typu opracowaniach specjalistycznych. W zapisie skrótów tych ksiąg daje się zauważyć też niekonsekwencje (np. Mch zamiast 1 Mch dla Pierwszej Księgi Machabejskiej, por. 2 Mch oraz analogiczne 1 Sm, 2 Sm, 1 Krl, 2 Krl; podobnie 1 Kor, 2 Kor, 2 Tes itd. wobec 1Tes, 1Tm, 2Tm, 1P, 2P, 1J, 2 J, 3J - występowanie spacji lub jej brak, podczas gdy w ST zapis jest ze spacją). W wykazie skrótów traktatów Talmudu przed niektórymi nawiasami brakuje spacji (np. Bikkurim, Challa). Brak też rozwinięcia kluczowych skrótów typu b., y./j., m. w dziale „Inne”

niektóre rozwinięcia skrótów zbędnie zaczynają się wielką literą (np. Imperativus, Inversivum); błędne jest rozwinięcie skrótu L jako Codex Leningradiensis (poprawnie Codex Leningradensis, czyli bez drugiej samogłoski i). Zastanawia umieszczenie na końcu liter alfabetu greckiego na oznaczenie tłumaczeń – być może powinny one trafić do oddzielnej sekcji. Określenie „Skróty serii” nie jest właściwe dla grupy obejmującej serie, czasopisma oraz słowniki; bardziej adekwatne byłoby „Skróty bibliograficzne”. Zastanawia mała objętość tego działu – zaledwie 8 pozycji (ostatnia wyłącznie po hebrajsku), podczas gdy zadaniem tego wykazu jest uszczuplenie (skrócenie) opisów bibliograficznych w przypisach i w bibliografii.

3. Szkodą dla tekstu rozprawy jest też brak tekstów oryginalnych, tj. tekstu hebrajskiego Iz 6,1-13, którego krytykę autor przedstawia, a także całego tekstu midraszu w kontekście bezpośredniego tłumaczenia.
4. Wydaje się, że zbędny jest myślnik na początku każdej pozycji w bibliografii - dużo czytelniejsze byłoby zastosowanie tradycyjnych odwróconych wcięć akapitowych z wysuniętym pierwszym wierszem. Autor nie jest konsekwentny w podawaniu wydawnictw (raz są, raz nie ma). Brak także niektórych polskich pozycji literatury biblijnej, np. komentarzy do Księgi Izajasza.
5. W paragrafie 1.3.2. „podział jednostki tekstowej” – czy chodzi o strukturę?
6. Dywizy w miejsce półpauz widoczne w nagłówkach, np. 3.5.4, 3.5.5 oraz zbędne spacje, np. w 3.5.6 „historyczno- krytyczna” (poprawnie: „historyczno-krytyczna”).

Jeśli chodzi o bibliografię, to obejmuje ona 208 pozycji (w tym 5 wskazanych jako internetowe). Obejmuje ona także opracowania obcojęzyczne, wiele z nich to teksty w języku hebrajskim, czy niemieckim, ponadto warto zauważyć, że oprócz pozycji współczesnych są także książki z XIX i XX wieku.

W pracy zdarzają się również nieliczne błędy interpunkcyjne i stylistyczne. Niektóre ze zadań są zbyt skrótowe, brakuje właściwego objaśnienia np. „Serafowie *stoją* עמד מעל JHWH” (s. 40). Użyty tu czasownik powinien być konsekwentnie w liczbie mnogiej. W wielu miejscach występuje tylko słowo hebrajskie bez tłumaczenia, co w przypadku publikacji, może stanowić dużą trudność dla odbiorcy. Pomimo tych uchybień w całości pod względem formalnym pracę oceniam jako bardzo dobrą.

6. Kwestie do dyskusji

Przy okazji lektury rozprawy zrodziły się pewne pytania, które mogą być przedmiotem dalszej dyskusji:

1. Czy nie byłyby wskazane sięgnięcie po źródła takie jak Sefaria, a także po kolejne księgi z wydawanej przez wydawnictwo de Gruyter serii Jalkut Schimoni, której redaktorem jest Dagmar Börner-Klein?
2. Czy można mówić o obecności midraszu w rabinicznych tekstach modlitewnych?

7. Ocena kwalifikacyjna

Doktorant wykazał się dobrą ogólną wiedzą teoretyczną w dyscyplinie nauki teologiczne. Udowodnił, że posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowo-badawczej. Całościowa ocena recenzowanej rozprawy doktorskiej jest pozytywna. Praca dotyczy problemu o istotnym znaczeniu poznawczym. Doktorant wykazał się także bardzo dobrą znajomością badanej problematyki. Przeprowadził badania analityczne i syntetyczne, których wyniki pozwoliły wzbogacić istniejącą wiedzę w zakresie znajomości midraszowych tradycji egzegetycznych. Rezultat ostateczny przedłożonej dysertacji stanowi oryginalne rozwiązanie zagadnienia naukowego.

Stwierdzam jednoznacznie, że pomimo zgłoszonych zastrzeżeń i uwag o charakterze polemicznym, rozprawa mgr. Jonasza Oświecińskiego spełnia ustawowe wymogi stawiane pracom doktorskim. Wobec tego wnoszę o przyjęcie recenzowanej dysertacji i dopuszczenie jej do publicznej obrony.

dr hab. Anna Kuśmirek, prof. UKSW